

Выспа энтузіязму

БЕЛАРУСКАЕ ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА 2000-х

Уплывовасць тэндэнцыі да агульнай скіраванасці літаратуразнаўства ў рэчышча кантэкстуальных даследаў у беларускім літаратуразнаўчым дыскурсе пачатку XXI ст. абумоўліваецца шэрагам фактараў макралагічнага кшталту. Сярод іх асабліваю важкасць набываюць, на наш погляд, парадыгмальнае станаўленне інфармацыйнага грамадства і дынамізм сацыякультурных трансфармацый.

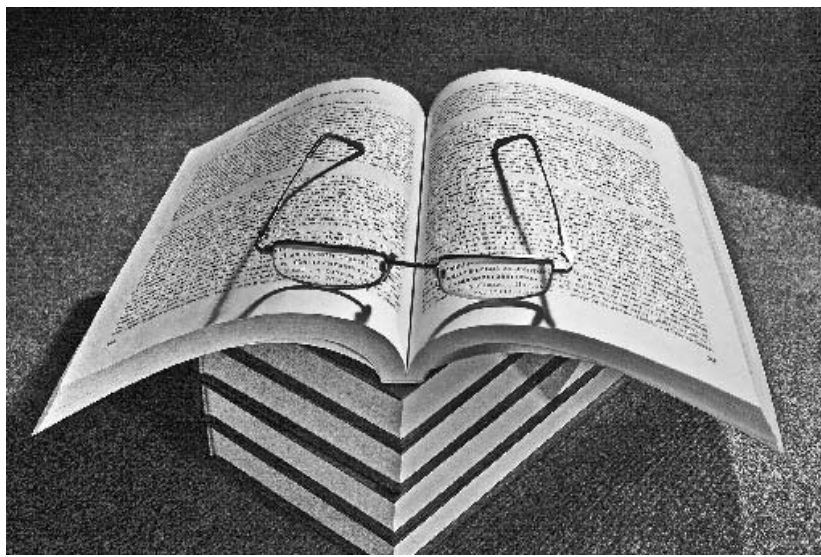
Ірына ШАЎЛЯКОВА

Пад парадыгмальным станаўленнем інфармацыйнага грамадства ў дадзеным выпадку маецца на ўвазе фарміраванне новай інфармацыйнай рэальнасці, якая радыкальным чынам змяняе ўмовы жыццядзейнасці чалавека. Адным з наступстваў пашырэння ўплывовасці згаданых фактараў паўстае феномен "глакалізацыі", альбо сітуацыя так званая *глакальнага свету*: захоўваючы агульныя рысы глабалізацыі, ён адначасова набывае тэндэнцыі лакальнага ці рэгіянальнага развіцця. Так, Э. Гідэнс у межах сваёй канцэпцыі сучаснасці ўказвае на канфлікт паміж найноўшымі тэхналогіямі камунікацыі і ростам патрэб у лакальнай аўтаноміі ды культурнай ідэнтычнасці, звязанай з паняццем традыцыі як прадуктам бесперапынай інтэрпрэтацыі. Варта зазначыць, што на актывізацыю працэсаў "этнакультурных рэнесансаў" беларускае літаратуразнаўства ў 2000-я гады зрэагавала досыць недэфініцыйна.

Упэўненасць навукоўцаў у тым, што ва ўмовах інфармацыйнага грамадства роля кампаратывістыкі будзе няўхільна ўзрастаць, павінна была б спрыяць актывізацыі дзейнасці ў адпаведным сегменце даследаванняў, скіраваных "не толькі на выяўленне тыпалагічнага падабенства мастацкіх з'яў у творчасці айчынных і замежных аўтараў, але і на раскрыццё адметнасці нацыянальнага пісьменства, вызначэнне яго ўнёску ва ўзбагачэнне духоўнасці свету" (А. Вальчук). Сапраўды, і вынікі даследаванняў, якія вяліся ў Інстытуце мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі (прадстаўлены ў калектыўных зборніках "Беларуская літаратура ў кантэксце славянскіх літаратур XIX — XX стст." (2006), "Еўрапейскі рамантызм і беларуская літаратура XIX — XX стст." (2008)), і плён працы іншых літаратуразнаўцаў у гэтым кірунку даюць падставы для сямых высокіх ацэнак і аптымістычных прагнозаў.

Статус аднаго з прыярытэтных напрамкаў беларускай кампаратывістыкі ў першае дзесяцігоддзе XXI ст. захоўваўся за славістыкай. Пра гэта сведчаць працы, што ўвайшлі ў грунтоўнае выданне "Нарысы беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей: культурна-гістарычны і літаратуразнаўчы аспект праблемы" (2002), у зборнік матэрыялаў міжнароднай канферэнцыі "Сучасная беларуская літаратура і працэсы славянскага культурна-цывілізацыйнага ўзаемадзеяння" (2008), а таксама кнігі Т. Кабржыцкай "Дзве Радзімы — Украіна і Беларусь — пад міратворчымі крыламі буслоў: нацыянальныя гісторыка-культурныя міфы, ідэйна-эстэтычныя пошукі ўкраінскай і беларускай літаратур" (2011), Г. Тычко "Творчасці Янкі Купалы і традыцыі духоўнай рэгіянальнасці ў польскай літаратуры XIX — пачатку XX стагоддзяў" (2001), публікацыі ў навуковай (у тым ліку замежнай) і літаратурна-мастацкай перыёдыцы. Нягледзячы на разнастайнасць вектараў і праблематыкі даследаў, метадалагічных падыходаў і прыняццяў, згаданыя працы выяўляюць агульную канцэптуальную скіраванасць пошукаў айчыннай славістыкі: асэнсаванне ўзаемасувязей і

ўзаемаўплываў літаратур разгортваецца ў прасторы грамадска-гістарычных, культурных, мастацкіх узаемадзейненняў славянскіх народаў, прычым найважнейшай сутнаскай характарыстыкай згаданай прасторы паўстае *дыялагічнасць*.

Фота Кастуся Дробава

Зрэшты, у гэтым жа рэчышчы асэнсоўваюцца не толькі праблемы літаратурна-культурнага ўзаемадзеяння славянскіх народаў, але і вынікі (з пазначаным верагодным перспектыву) "культурна-гістарычнай камунікацыі" беларускай і еўрапейскай літаратурна-мастацкіх традыцый. Вопыт падобных даследаванняў знайшоў адлюстраванне ў кнізе Д. Лебя-

— гісторыка-тыпалагічных і кантактна-генетычных".

У 2000-х гадах мэтанакіраваную цікавасць айчынныя літаратуразнаўцы пачынаюць выяўляць да феномена памежжа, перадусім — у аспекце яго шматпланавай уплывовасці на нацыянальную

мастацкую славеснасць. У гэтым выпадку асэнсаванне літаратурных з'яў, працэсаў, тэндэнцый па вызначэнні разгортваецца на міждысцыплінарным грунце. Прычым якраз у першае дзесяцігоддзе XXI ст. у пошуках крыніц абнаўлення метадалогіі і асабліва метамовы літаратуразнаўства даследчыкі ўсё больш ахвотна засвойваюць вопыт этнічнай антрапалогіі, этнапсіхало-

“ У 2000-х гадах мэтанакіраваную цікавасць айчынныя літаратуразнаўцы пачынаюць выяўляць да феномена памежжа, перадусім — у аспекце яго шматпланавай уплывовасці на нацыянальную мастацкую славеснасць. У гэтым выпадку асэнсаванне літаратурных з'яў, працэсаў, тэндэнцый па вызначэнні разгортваецца на міждысцыплінарным грунце.

дзевіча "З жыватворных крыніц Гелікона: Антычная спадчына і станаўленне беларускай класічнай літаратурнай традыцыі" (2002), манаграфіяў Т. Тарасвай "Духоўны досвед беларускай прозы XX ст. і еўрапейскі кантэкст" (2009), У. Чароты "Дантэ Аліг'еры і беларуская літаратура XX стагоддзя" (2009), шэрагу артыкулаў, дакладаў на міжнародных форумах. Асобнай увагі заслугоўваюць кнігі Е. Лявонавай "Беларуская літаратура XX стагоддзя і еўрапейскі літаратурны вопыт" (2002), "Агульнае і адметнае: Творы беларускіх пісьменнікаў XX стагоддзя ў кантэксце сусветнай літаратуры" (2003). І першы дапаможнік (адрасаваны студэнтам-філолагам), і асабліва другі (паводле анаталыі, разлічаны найперш на настаўнікаў) на працягу ўжо амаль дзесяцігоддзя з поспехам выконваюць функцыю не толькі ўласна адукацыйную, але і культурна-асветніцкую, бо матывуюць чытачоў з рознай ступенню дасведчанасці ў гісторыі нацыянальнай і сусветнай літаратуры да спасціжэння беларускага прыгожага пісьменства не як "рэчы ў сабе", але як унікальнага "складніка літаратурнага ўніверсуму, прыналежнасць да якога вызначаецца складанай сістэмай узаемасувязей

гіі (так званай псіхалогіі народаў), метады кроскультурных даследаў, тэорыі постіндустрыяльнага, інфармацыйнага грамадства і да т. п. Пра характар і нарастанне тэмаў своеасаблівай "экспансіі" літаратуразнаўства ў катэгорыяльна-паняццёвыя і метадалагічныя сістэмы сумежных (і не толькі) навуковых дысцыплін можна меркаваць на падставе аналізу выдання "Мовазнаўства. Літаратура. Культуралогія. Фалькларыстыка: XIII Міжнародны з'езд славістаў (Любляна, 2003): Доклады беларускай дэлегацыі" (2003), трохмоўнага зборніка артыкулаў "Феномен пагранічча: польская, украінская і беларуская літаратура — уплывы і ўзаемаўзбагачэнне" (выдадзенага ў 2008 годзе па выніках міжнароднай канферэнцыі, што адбылася годам раней у польскім горадзе Люблін), зборніка навуковых прац "Феномен памежжа. Славянскія мовы, літаратуры і культуры: этнас у святле гісторыі і сучаснасці" (2009), асобных публікацый у электронных і друкаваных выданнях.

Намаганні рэалізаваць у айчынным дыскурсе шэраг ідэй, падыходаў і метадаў, што апошнім часам набылі статус метадалагічных "трэндаў" сусветнай кампаратывістыкі (да згаданых вышэй

можна далучыць тэаўрусны, марфалагічны падыходы, ідэі феноменалогіі, лінгвакультуралогіі, псіхалінгвістыкі, іміджалогіі і інш.), павінны былі б спарадзіць усплёск даследчыцкай актыўнасці ў галіне асэнсавання тэарэтычных праблем сучасных параўнальна-гістарычных і параўнальна-тыпалагічных даследаў. Але ўражвае якраз адзінкавасць падобных прац, да ліку якіх можна аднесці кнігі Г. Адамовіч "Літаратура — кантэкст — тэаўрус" (2003), "Асновы кампаратывістыкі" (2009), асобныя раздзелы ў згаданых вышэй калектыўных зборніках, даволі рэдкія публікацыі ў навуковай перыёдыцы. Гэта прымушае паглядзець на агульную сітуацыю з беларускай кампаратывістыкай у іншым (куды менш аптымістычным) ракурсе. Справа, на наш погляд, не ў адсутнасці аўтарытэтных даследчыкаў і зусім не ва ўяўнай "неканкурэнтаздольнасці" іх прац, на якую часам наракае не толькі публіка "калянавуковая", але і прадстаўнікі ўласна навуковай супольнасці. Падчас асэнсавання сітуацыі і ў дыяганічным разрэзе (нават у зоне "блізкага ўплыву" — на фоне развіцця беларускай кампаратывістыкі ў 1990-я гады, не кажучы пра другую палову 1970-х — 1980-я), і ў сінхронічным зрэзе (у суадносінах з разгортваннем адпаведных даследаў на постсавецкай прасторы перыяду 2000-х) становіцца відавочнай супярэчнасць паміж узрстаннем запатрабаванасці падобных даследаў і замаруджанай рэакцыяй на гэта айчыннага навуковага дыскурсу. Пры гэтым вырашэнне сітуацыі ў канструктыўным ключы наўпрост залежыць ад таго, ці здолее (і наколькі хутка) айчынная кампаратывістыка ажыццявіць пераход ад "энтузіязскага" тыпу існавання (калі доследы цягам доўгага часу "жывяцца" энтузіязмам даволі нешматлікага "цэху" даследчыкаў) да стратэгічна скіраванага ўстойлівага развіцця.

Абвостраную актуальнасць згаданы тэзіс набывае і ў дачыненні да тэрміналагічнай працы ў галіне літаратуразнаўства, пра выніковасць якой звычайна мяркуюць паводле якасці літаратуразнаўчых слоўнікаў (даведнікаў па тэорыі літаратуры): яны павінны не толькі акумуляваць вопыт абагульнена-тэарэтычнага вывучэння літаратурна-мастацкіх феноменаў і працэсаў, але і дэманстраваць рэальныя набыткі прыгожага пісьменства (у тым ліку найноўшага). У межах першага дзесяцігоддзя XXI ст. гэты сегмент бачыцца яшчэ адной "выспай энтузіязму", навуковая жыццядзейнасць на якой найбольш паслядоўна падтрымлівалася намаганнямі В. Рагойшы. Больш чым праз тры дзесяцігоддзі пасля выхаду "Паэтычнага слоўніка" (1979), амаль праз чвэрць стагоддзя пасля з'яўлення другога, дапрацаванага і дапоўненага, варыянта згаданага выдання (1987) пабачыла свет "Тэорыя літаратуры ў тэрмінах" (2001), якая аўтарам разглядаецца як развіццё папярэдніх прац падобнага кшталту. Так, калі ў "Паэтычным слоўніку" прадстаўлены значэнні 800 тэрмінаў, дык "Тэорыя літаратуры..." змясціла больш як 1100 паняццяў, асноўная частка якіх вытлумачаецца ў міждысцыплінарным ракурсе; пры гэтым істотна пашыраныя межы паняцця "высокай" мастацкай славеснасці, не абышоў увагай даследчыкі і паняцце "масавай літаратуры"...

І ўсё ж нягледзячы на заклікі навукоўцаў гуртам працаваць над стварэннем такой метамовы, якая дазволіла б адекватна асэнсоўваць і апісваць сутнасныя змены, што адбываюцца і ў самім мастацтве слова, і з літаратурай у найноўшай культурнай прасторы, пакуль справа не ідзе далей адзінкавых "сустрэч" класічнай тэрміналагічнай традыцыі з сучаснымі тэарэтыка-метадалагічнымі канцэпцыямі.